

CZU: 323.26-057.875(478-25)(091)

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3985042>

DEZGHEȚUL HRUȘCIOVIST ȘI „REZBELUL NAȚIONALIST” AL STUDENȚILOR-FILOLOGI DE LA UNIVERSITATE¹

Liliana ROTARU

Universitatea de Stat din Moldova

Dispariția fizică a lui I.V. Stalin și raportul lui Hrușciiov la Congresul al XX-lea al PCUS au reverberat în toată societatea sovietică și au stimulat o tendință de contestare a diferitor aspecte ale vieții politice, sociale și culturale în rândul intelectualității sovietice, inclusiv al celei din RSS Moldovenească. Rebeli din fire, studenții din instituțiile de învățământ superior din Moldova sovietică au inițiat acțiuni consonante contextului general de „destindere”, mai ales că premisele create la mijlocul anilor '50 le-au încurajat și susținut demersurile și acțiunile contestatate. În baza unor documente inedite din arhivele naționale ale Republicii Moldova, autorul analizează în prezentul studiu caracterul și formele de manifestare a rezistenței naționale față de procesul de sovietizare, rusificare și deznaționalizare a școlii superioare, dar și a societății RSS Moldovenești în general, a studenților de la filologia „moldovenească” a Universității de Stat din Chișinău în a doua jumătate a anilor '50, precum și reacțiile autorităților universitare și de partid la așa-numitele „manifestări ale dispozițiilor burghezo-naționaliste” ale acestor studenți.

Cuvinte-cheie: „dezgheț hrușciovist”, Congresul al XX-lea al PCUS, Universitatea de Stat din Chișinău, studenți, rusificare, deznaționalizare, „moldovenism”, rezistență națională.

THE KHRUSHCHEV THAW AND THE "NATIONALIST REBELLION" OF PHILOLOGY STUDENTS FROM THE UNIVERSITY

The physical disappearance of I.V. Stalin and Khrushchev's report to the 20th Congress of the CPSU reverberated throughout Soviet society and stimulated a tendency to challenge various aspects of political, social, and cultural life among the Soviet intellectuals, including that from the Moldovan SSR. Naturally rebellious students from the higher education institutions of Soviet Moldova initiated some consonant actions in the general of “détente”, due to the premises created in the mid-50s which encouraged and supported their national approaches and actions. Based on unpublished documents from the national archives of the Republic of Moldova, the author analyzes in this study the character and forms of manifestation of national resistance in the process of Sovietization, Russification and denationalization of high school, but also the Moldovan SSR society in general, the students at the “Moldovan” philology at the State University of Chisinau in the second half of the 1950s, as well as the reactions of the university and party authorities to the so-called “manifestations of the bourgeois-nationalist dispositions” of these students.

Keywords: “Khrushchev Thaw”, 20th Congress of the CPSU, Chisinau State University, students, Russification, denationalization, “Moldovanism”, national resistance.

Dispariția fizică a lui I.V. Stalin și critica „cultului personalității și a consecințelor sale” au avut un impact important asupra sistemului politic și asupra vieții sociale din Uniunea Sovietică. Istoriografia contemporană, preocupată de istoria regimului comunist sovietic, solidarizează asupra cadrului cronologic și aspectelor conținutale ale procesului destalinizării, majoritatea istoricilor recunoscând două etape, care împart și conferă specificitate destalinizării (1953-1964). În prima etapă (1953-1956), numită de istorici „primul dezgheț” [1, p.81-89], „prima destalinizare” [2, p.214-221] sau „destalinizarea catifelată” [3, p.435], grupul conducător, fără să elaboreze vreo reflecție teoretică asupra sistemului stalinist, fără a recurge la vreo condamnare publică a lui I.V. Stalin sau revizuire a contribuției fostului lider sovietic la „construirea comunismului”, a încercat să legitimeze sistemul bazat pe principiul unei conduceri colective și a inițiat amnistierea unor grupuri de deținuți din Gulag. Emergența noilor practici politice și începutul rupturii cu moștenirea stalinistă au fost însoțite de schimbări economice și sociale (redcerea prețurilor de desfacere, majorarea salariilor cu 3%, mărirea prețului de cumpărare de către stat a produselor agricole din colhozuri, începutul deștelinirii unor pământuri din Kazahstan și Siberia etc.), care, la rândul lor, au produs și o anumită „liberalizare” și relaxare în societate în general, dar mai ales în rândurile intelectualității sovietice.

¹ Studiul este realizat în cadrul proiectului de cercetare nr. 20.80009.1606.11 *Patrimoniul academic universitar din RSS Moldovenească: investigarea și valorificarea bunelor practice*, finanțat prin Programul de Stat 2020-2023.

² Traducerea termenului „мягкая десталинизация” ne aparține.

Deși în etapa „catifelată” a destalinizării au ținut întâietatea evenimentele și procesele politice, totuși anumite prefaceri ale conținutului presei și emisiunilor radio care au însoțit metamorfozele politice au germinat speranțe într-o posibilă umanizare a relațiilor din societatea sovietică, într-o așteptată democratizare a partidului însuși și într-o o viață mai bună [1, p.89]. Dar acea „spărtură în mentalitatea traumatată a societății” [4, p.10] sovietice s-a produs abia după Congresul al XX-lea al PCUS și condamnarea cultului personalității lui Stalin. Recunoașterea abuzurilor puterii în raport cu societatea și întoarcerea la moștenirea ideologică și practicile pretinse neîntinate ale leninismului, o anume descentralizare juridico-administrativă a puterii în favoarea periferiilor naționale, admiterea dreptului fiecărei „națiuni socialiste” la o cale proprie, replierea pe pozițiile coexistenței pașnice cu Occidentul [4, p.9-10] și alte decizii ale forului PCUS, care și-a desfășurat lucrările în perioada 14-25 februarie 1956, au produs transformări importante și consecințe imediate și de durată atât în Uniunea Sovietică și în „lagărul socialist”, cât și în relațiile acestora cu Occidentul.

„Discursul” lui Nichita Hrușciiov, care trebuia să rămână secret, a reverberat cu o forță deosebită în toată societatea sovietică și a stimulat în rândul intelectualității sovietice, mai ales, o tendință de contestare a diferitor aspecte ale vieții politice, sociale și culturale ale regimului comunist. Și așa cum într-un sistem hipercentralizat forțele centrifuge sunt foarte puternice, „bătăile din aripi ale fluturelui” de la Kremlin s-au repercutat cu putere până la periferii, generând aici fenomene pe care nu le-au avut în vedere autorii destalinizării. Impresia unei deschideri cu tentă liberală din partea autorităților comuniste, care au dezvăluit adevăratele dimensiuni ale abuzurilor și nedreptăților regimului stalinist și au permis reabilitarea, uneori parțială, a milioane de victime ale acestui regim, au încurajat opinii și atitudini critice și contestatate și în rândurile intelectualității³ din Moldova Sovietică, stimulându-i așteptările spre schimbare.

Ne propunem în acest studiu să urmărim atitudinile și reacțiile la procesele de liberalizare, declanșate de „dezghețul” lui Hrușciiov, ale celei mai tinere componente a „stratului” intelectualității⁴ din RSS Moldovenească – a studenților Universității de Stat din Chișinău, intenționând să stabilim factorii care i-au determinat să reanimeze niște tensiuni „înghețate” din interiorul societății „moldovenești”, să identificăm formele și caracterul manifestării de atitudini de către studenții din Moldova Sovietică.

Pentru mai multă claritate, considerăm necesară aici o scurtă digresiune pentru a creiona cadrul sociodemografic al RSS Moldovenești la mijlocul anilor '50 cu ponderea intelectualității, inclusiv a celei universitare,

³ În discursul sovietic, termenul „intelectualitate” este interpretat în sensul lui îngust – social-istoric, desemnând o categorie de specialiști cu studii superioare, calificarea profesională a cărora este certificată printr-o diplomă de studii medii de specialitate sau studii superioare. [5, p.17]. De fapt, termenul „intelectualitate” era omis deliberat din literatura sovietică de toate genurile. Chiar dacă oficial era recunoscută existența acestei „pături sociale”, inclusiv rapoartele statistice ale Kremlinului ofereau informații foarte ambigue. De exemplu, într-o culegere statistică, elaborată de Departamentul Central de Statistică al URSS în 1956 cu ocazia aniversării a 40 de ani a revoluției bolșevice, autorii, punând în calitate de *motto* articolul din Constituția din 1936 „URSS este un stat socialist al muncitorilor și țăranilor”, nu indică intelectualitatea în tabelul „Structura de clasă a populației URSS”. Tabelul include clasele „muncitori și funcționari”, „țărani cooperatiști”, „țărani proprietari (cu excepția culăcilor) și meșteșugari”, deși în subsolul tabelului se specifică faptul că în afara celor două clase „prietenoașe” există și „intelectualitatea, care prin toate fibrele sale este legată de clasa muncitoare și țăranime”. În altă parte, în aceeași culegere, în tabelul „Structura intelectualității sovietice” sunt enumerate categoriile de persoane care fac parte din această „pătură socială”. Astfel, conform documentelor oficiale ale statului sovietic, intelectualitatea era alcătuită din: „1. Conducători de întreprinderi, șantiere, sovhozuri, colhozuri, stații de mașini și tractoare, instituții și organizații, precum și conducătorii tuturor substructurilor întreprinderilor, instituțiilor și organizațiilor; 2. Personalul tehnico-ingenieresc (ingineri, inclusiv ingineri principali, superiori, arhitecți, tehnicieni, prorabi, maiștri, dispeceri, normatorii șefii stațiilor de cale ferată etc.); 3. Personalul din agronomie, zootehnie și domeniul cadastrului (agronomi, veterinari, zootehnicieni, specialiști cadastru, melioratori și alții); 4. Personalul din domeniul științei (profesori, cadre didactice din instituțiile de învățământ superior, personalul științific, cu excepția conducătorilor instituțiilor științifice și al instituțiilor de învățământ superior; 5. Învățătorii, profesorii și educatorii (inclusiv conducătorii școlilor și instituțiilor preșcolare); 6. Personalul din instituțiile de cultură și de iluminare în masă (inclusiv conducătorii de cluburi, biblioteci și redacții) și personalul din domeniul artelor; 7. Medici (cu excepția dentiștilor), inclusiv conducătorii instituțiilor medicale; 8. Personalul medical mediu (dentiști, felceri, moașe, surori medicale, laboranți, farmaceuți și alții); 9. Personalul antrenat în sfera de planificare economică și contabilitate; 10. Personalul antrenat în domeniul juridic; 11. Studenții din instituțiile de învățământ superior (cu excepția celor de la secțiile seral și cu frecvență redusă) și alte grupe de intelectuali” [6, p.11, 255].

⁴ Și în anii '50 intelectualitatea rămânea un strat foarte subțire în societatea „moldovenească”. Și dacă ținem cont de interpretarea sovietică a termenului „intelectualitate”, conform statisticilor sovietice, în anul 1954 în economia națională a RSS Moldovenești erau angajați 10,5 mii specialiști cu studii superioare și medii de specialitate (inclusiv 3,7 mii de persoane cu studii superioare) [6, p.261]. În același timp, punem la îndoială corectitudinea statisticilor sovietice; or, în aceeași lucrare, la altă pagină, Biroul de Statistică prezintă datele pentru anul 1956, adică exact fixând deja în RSS Moldovenească un număr de 54 mii de specialiști cu studii superioare și medii de specialitate, o creștere cu 40 000 de persoane în doi ani de la primele informații. Punem la îndoială această creștere, din moment ce totalul numărului de studenți, care urmau studii în instituțiile de învățământ superior și medii de specialitate în anul 1956, număr înregistrat de aceleași statistici, era de 49,8 mii de studenți la toate formele de organizare a studiilor [6, p.311-312].

având în vedere aici personalul științifico-didactic din instituțiile de învățământ superior și studenții acestor instituții. Avem îndoieli argumentate în ce privește statisticile sovietice cu referire la RSS Moldovenească, care au fost prezentate de Direcția Centrală de Statistică a Uniunii Sovietice. Însă, în lipsa altor informații la acest capitol, le vom exploata, pentru a stabili cadrul social și demografic în care și-au manifestat atitudinile și au acționat intelectualii „moldoveni”, în general, și cei universitari, în special, în epoca destalinizării și a „dezghețului” hrușciovist. În așa mod, într-o compilare statistică publicată de CC al PCUS cu ocazia „pregătirilor pentru sărbătorirea a 40 de ani de la Marea Revoluție din Octombrie” se indica că în anul 1956 în economia RSS Moldovenești erau angajate 54 mii de persoane cu studii superioare și medii de specialitate – persoane care, conform dogmelor sovietice, alcătuiau intelectualitatea „moldovenească”. Deși, în aceeași compilație, dar la alt capitol, statistica sovietică arată o cifră de 10,5 mii de persoane cu studii superioare și medii de specialitate (inclusiv 3,7 mii cu studii superioare), pentru anul 1954, adică cu 40 mii de „specialiști” mai puțin. Considerăm că cifra indicată pentru anul 1954 este mult mai aproape de realitățile RSS Moldovenești⁵, iar cea raportată pentru anul 1956 era mult mistificată, așa cum se proceda, de obicei, în Uniunea Sovietică cu ocazia raportărilor aniversare.

Chiar dacă ținem cont de numărul de intelectuali arătat de Direcția Centrală de Statistică sovietică, „stratul” intelectualității „moldovenești” alcătuia doar 2% din populația de circa 2,7 milioane de locuitori [6, p.8] ai RSS Moldovenești. În ce privește intelectualitatea academică și universitară, aceasta era și mai subțire, numărul lor fiind în anul 1956 de puțin peste o mie de persoane, inclusiv 927 de cadre științifico-didactice [9, f. 23; 10, p. 23-24; 11, f. 1-3; 12, f. 30-47; 13, f. 3-4; 14, f. 19; 15, f. 1-18] angajate la instituțiile de învățământ superior din RSS Moldovenească și încă 152 de cercetători științifici angajați la Filiala Moldovenească a Academiei de Științe a URSS [6, p.311-312]. Suntem constrânși să recunoaștem aici, în baza documentelor de arhivă, că o bună parte a angajaților Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS erau în același timp angajați și la catedrele școlilor superioare. Regretând că la Universitatea de Stat din Chișinău nu există o catedră de limbă și literatură „moldovenească” puternică, șeful catedrei A.T. Borșci susținea că nici „nu există șanse reale de a reduce numărul de cumularzi, or în republică sunt doar 7 doctori în științe – moldoveniști, inclusiv 5 activează în cadrul Institutului de Istorie, Limbă și Literatură. Toți aceștia sunt angajați în calitate de profesori la catedră” [16, f. 2]. Această situație de la catedra de limbă și literatură „moldovenească” de la Universitate era simptomatică și pentru alte domenii ale științelor, astfel că o cifră exactă a intelectualității academico-universitare poate fi doar probabilă. Cele circa o mie de cadre științifice și didactice erau responsabile de formarea profesională și educația a peste 11 mii de studenți care urmau studiile în instituțiile de învățământ superior „moldovenești” (date calculate pentru anul de învățământ 1955-1956 [17, f. 7; 18, f. 23; 19, f. 122; 20, f. 3-3 verso; 13, f. 6-7; 21, f. 4-5; 22, f. 8] și care vor fi în creștere stabilă, dar nu și spectaculoasă, în anii următori).

Puțina intelectualitate din RSS Moldovenească cu și mai puțini românofoni în structura acestei categorii (nu și clasă!), foarte peștișă din punct de vedere etnic, a avut reacții diferite față de evenimentele de la Moscova care au declanșat „dezghețul”. Frica, inoculată și întipărită în anii regimului comunist, i-a făcut pe unii să-și piardă siguranța în modul de a acționa, deruta lor luând deseori forme verbale sau scrise în întrebarea frecventă a unor cadre didactice „Cum să mai discutăm acum cu studenții? I-am învățat una, iar acum trebuie să le spunem cu totul altceva?” [23, p.144]. Însă, altă parte a intelectualității a crezut, așa cum menționează în forme plastice istoricul Gheorghe Cojocaru, că „își poate relua în posesie trecutul”, se poate întoarce la „rădăcinile naționale culturale” și își poate „regăsi fratele de peste Prut cu care a împărtășit același destin istoric, servind aceeași credință și adăpându-se din aceeași limbă, cultură și tradiții” [4, p.10-11], astfel găsind în „liberalizarea” hrușciovistă oportunitatea de a „îndrepta” unele lucruri distorsionate în primii ani de după restabilirea regimului comunist și a RSS Moldovenești. Mai ales că din anul 1954 și până în martie 1956 fusese reabilitate 7679 de persoane din RSS Moldovenească [23, p.142]. Acestea din urmă au repus în actualitate, cu mai mare cutezanță și vervă, problema limbii și istoriei locuitorilor RSS Moldovenești; or, la începutul anilor '50 se părea că „moldovenismul” câștiga bătălia cu adevărul istoric și cu bunul simț.

După moartea lui Stalin, unii cercetători de la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS, scriitori și învățători, precum și profesori de la catedrele instituțiilor de învă-

⁵ Direcția Statistică a RSS Moldovenești raporta președintelui Consiliului de Miniștri al RSS Moldovenești G.Ia. Rudi că în anul 1955 au absolvit școlile de învățământ superior 1223 de persoane și școlile medii de specialitate încă 3216 persoane; L [8, ff. 21-23]. În așa fel, acești 4439 de absolvenți ai instituțiilor de învățământ superior și medii de specialitate nu puteau asigura o creștere cu 40 mii de intelectuali în doi ani, așa cum indică statisticile aniversare sovietice.

țământ superior somau pe „moldoveniști” să asculte „duhul timpului” și să renunțe să mai susțină „părerea despre existența a două limbi în sânul unei și aceleiași limbi”, pentru că se discreditează și „ne facem de râs în fața purtătorului și făuritorului limbii – în fața norodului” [24, p.41-42; 23; 25; 26; 27]. Sesiunea Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS din octombrie 1955 a acreditat teza latinității limbii și a unității lingvistice a populației de pe ambele maluri ale Prutului, care locuiau în cele „două state, două republici, una socialistă și alta populară” [24, p.41-43; 4, p.79-87]. Deși valorificarea moștenirii culturale, așa cum indica CC al PCM, trebuia să se facă fără „ruperea de teoria marxist-leninistă” [4, p.84], indicând în așa mod intelectualilor limitele „dezghețului”, de la mijlocul anilor '50 are loc o revenire ușoară și catifelată la o situație în care, fără a nega termenul „limba moldovenească”, „moldovenismul” a fost învins: s-au editat operele scriitorilor români, numiți „clasici ai literaturii moldovenești”, scriitorii și-au scris operele într-o limba aproape identică cu cea română (deși cu caractere chirilice), iar elevii și studenții au învățat o „limbă moldovenească” tot mai aproape de standardele limbii române.

Odată cu recunoașterea, chiar și neoficială, a „unității lingvistice moldo-române”⁶ și a patrimoniului literar comun „moldo-român”, se domolește și acel „război rece” purtat de autoritățile de stat și de partid ale Moldovei Sovietice împotriva României și a culturii românești în a doua jumătate a anilor '40. Strict limitate și supravegheate îndeaproape, relațiile culturale din RSS Moldovenească și România au cunoscut o intensificare după 1953 [28, p.83-86; 29, p.166-169 ș.a.]. La București a fost organizată o „decadă a culturii moldovenești”, iar în următorii ani s-au organizat vizite reciproce „de prietenie” ale intelectualilor români în Moldova Sovietică și a delegațiilor moldovenești la București. Implicarea autorităților de la Moscova în „reconcilierea” disputelor moldo-române asupra patrimoniului cultural și alte acțiuni în acest sens au condus la abandonarea tabuurilor legate de România și de cultura românească și au dat speranțe intelectualității din RSS Moldovenească că situația poate reveni la ceea ce ei considerau normalitate.

Această deschidere, parcă permisă de regim, a fost confirmată în mod particular și la Universitatea de Stat din Chișinău. În primul rând, Universitatea a stabilit relații de colaborare cu instituții de învățământ și de cercetare din „țările democrațiilor populare” [30, f. 95-96], mai ales cu România, relații care se exprimau inclusiv prin schimbul de carte academică și didactică. Ziarul Universității „Stalineț” anunța cititorii aproape în fiecare număr din anul 1956 că „biblioteca noastră primește tot mai multe cărți de peste hotare”, iar „într-un pachet foarte gros au venit ultimele ediții ale Academiei de Științe a Republicii Populare România. Pe o banderolă groasă stă sigiliul poștei olandeze, savanții Universității din Amsterdam ne-au expediat lucrările lor la matematică și fizică. Foarte multă literatură ne vine din țările democrațiilor populare – Polonia, Cehoslovacia, Ungaria, Bulgaria. Se mărește fluxul de corespondență științifico-tehnică din Anglia, Franța, Elveția” [31, f. 12]. Rectoratul Universității raporta în anul 1957 că „Biblioteca universității realizează un intens schimb de carte cu instituții științifice și de învățământ din țările democrațiilor populare, inclusiv cu Academia de Științe a Republicii Populare România, cu universitățile din București, Iași, Sofia, Praga și Varșovia. În perioada 1952-1957 Universitatea a primit prin schimbul de carte 1383 unități de carte” [30, f. 62].

De asemenea, s-au intensificat și schimburile academice – studenți de la diferite facultăți ale Universității mergeau în România, Germania Democratică și în Bulgaria pentru realizarea stagiilor de practică de producție. Aici nu este vorba doar despre studenții de la facultățile de științe reale și ale naturii, dar și despre studenți de la facultățile umaniste, inclusiv despre cei care își făceau studiile la secția de limbă și literatură „moldovenească” a Facultății de Istorie și Filologie. Printr-un ordin al Ministerului Învățământului Superior al URSS din 24 octombrie 1958, autoritatea unională dispunea delegarea unui grup de șapte studenți românofoni ai Universității de Stat din Chișinău în România Populară pentru o practică de producție pe un termen de 45 de zile [32, f. 172]. Desigur, plecarea se realiza sub controlul vigilent al Ministerului Învățământului Superior al URSS și de la Moscova, dar această delegație din 27 octombrie 1958, care nu a fost singulară în acești ani, este importantă din perspectiva reluării relațiilor cu România, iar aflarea, deși scurtă, a studenților de la Chișinău într-un mediu lingvistic și cultural românesc contribuia la trezirea și menținerea conștiinței de neam și lărga breșa „moldovenismului” pseudoștiințific.

⁶ La sesiunea științifică a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS din octombrie 1955, mai mulți cercetători (Gh.Bogaci, D.Mihailci, R.Budagov, chiar și I.C. Varticean și alții) și participanți la discuții (I.E. Tofan etc.) au afirmat că nu există argumente suficiente pentru a susține că limba „moldovenească” ar fi diferită de cea română, întrunirea savanță marcând în plan științific (și psihologic) eșecul teoretic al ideii creării unei noi limbi romanice literare. În anul 1956, lingviștii ruși Ruben Budagov și Serghei Bernștein, în articolul nepublicat „Cu privire la unitatea de limbă româno-moldovenească”, argumentau faptul că limba vorbită pe teritoriul RSS Moldovenești era parte integrantă a limbii române, invocând inclusiv argumentele profesorului italian Carlo Tagliavini [24, p.41-43].

În aceeași ordine de idei, mai mulți absolvenți ai secției limbă și literatură „moldovenească” a Universității au fost trimiși pentru realizarea studiilor de doctorat în universități din România; astfel, cei doi absolvenți ai acestei secții – F.Țurcan și D.Russu – au fost recomandați în anul 1958 de catedra de limbă și literatură română pentru studii doctorale în România [33, f. 57 verso].

Totodată, de la începutul anului de învățământ 1951-1952 studenților care urmau studiile la specialitățile Limba și literatura „moldovenească” și Istorie li se ținea un curs obligatoriu de „Limba română” în volum de 36 de ore academice de lecții practice la anul III, de 44 de ore – la anul IV și de 72 de ore pentru cei de la anul III, istorie [34, f. 5, 9]. Cursul a fost încredințat lectorului Nicolae Pecec – cel mai tânăr membru al catedrei de limbă și literatură moldovenească a Universității de Stat din Chișinău. Proaspătul absolvent al studiilor de doctorat reușise într-un singur an să elaboreze și să propună catedrei la care fusese angajat un „prospect al cursului (note de curs) *Limba română contemporană*” [35, f. 73]. La catedra de limbă și literatură „moldovenească” se formase o tradiție – disciplina *Limba română* să fie încredințată celui mai tânăr membru. Astfel, când Silviu Berejan a fost lăsat la catedră în 1955 după ce a încheiat doctoratul, desigur cursul i-a fost încredințat [36, f. 4; 34, f. 81]. Și Vasile Coroban, profesor la catedra de limbă și literatură „moldovenească”, a propus și Consiliul Științific al Universității a aprobat un curs opțional de *Istorie a literaturii române* pentru studenții secției de filologice. Lectorul Vasile Coroban se bucura de o mare popularitate printre studenți pentru intransigența cu care apăra valorile literaturii românești și pentru proverbiale lui îndrăzneală de a ataca falsurile și nonvalorile, astfel că pe la mijlocul anilor '50 unii colegi de la catedră au înaintat problema „cursului periculos”. Vasile Coroban, susținut de o parte din membrii catedrei, susținea însă că acest curs „trebuie de citit și nu trebuie de ignorat, cursul trebuie de lărgit da nu de înlăturat” [36, f. 83 verso; 37, p.8]. Viitorul istoric și critic literar nonconformist consemna în raportul „în privința lucrului înfăptuit [...] în anul de învățământ 1956-1957”, că „la examinările seminariale s-a constatat că mulți studenți se interesează îndeaproape de literatură” [34, f. 81] și că au „manifestat un interes deosebit față de acest curs. Deși este facultativ, a fost frecventat în proporție de 100%. Studenții au citit literatura. Acest fapt a putut fi observat și constatat la colochiu, unde fiecare student aproape a răspuns foarte bine și complex la întrebările profesorului. Majoritatea studenților au demonstrat că pot analiza o operă literară a celor mai mari scriitori, precum I.L. Caragiale, M.Sadoveanu, L.Rebreanu, T.Arghezi. I.Slavici și alții, dar și a scriitorilor contemporani români” [34, f. 181].

Și în anii '50-'60 la Universitate lipsea cu desăvârșire cartea didactică și științifică de limbă română, iar cele câteva surse strict autorizate de autoritățile sovietice nu acopereau nevoile studenților nici ca număr, dar nici conținuturile nu corespundeau nevoilor de formare a învățătorilor de limbă și literatură și istorie. În aceste condiții, profesorii erau obligați să dicteze în timpul orelor, iar studenții să facă notițe după care învățau pentru susținerea examenelor. Conștienți de infantilizarea deliberată a studenților prin studierea științelor prin conspectele limitate și prin instruirea ideologică a literaturii accesibile, unii profesori de la catedra de limbă și literatură „moldovenească”, cercetători în același timp la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură a Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS [38, f. 8], încurajau lectura operelor scriitorilor români și a altor lucrări ale culturii universale, pe care le deținea în colecțiile sale biblioteca Filialei Moldovenești. Profesorii-cercetători facilitau accesul studenților în bibliotecă sau le puneau la dispoziție literatură științifică în limba română și literatură artistică românească atât pentru pregătirea de seminare, cât și pentru elaborarea referatelor științifice, a tezelor de an, de diplomă și altele. Lectorul Vasile Coroban recunoștea la catedră că încurajează studenții să meargă la biblioteca Filialei din cauza că „biblioteca universitară este foarte săracă în literatură moldovenească și studenții nu au surse de unde să se pregătească în măsura în care ne dorim noi, nu mai spun nimic despre activitatea științifică” [35, f. 25].

Toate acestea, dar și multe alte stimulente ale rezistenței naționale a studenților de la Universitate în fața rusificării și deznaționalizării agresive a regimului sovietic, pe fundalul intensificării manifestărilor de anti-sovietism și naționalism ale locuitorilor RSS Moldovenești în anii '50 [39, p.343-346], pe de o parte, dar și a șovinismului rusofonilor (veniți după 1944 în Basarabia) revoltați și provocați de cererile de a fi expulzați din republică [23, p.144], au produs erupții „naționaliste”⁷ în rândul studenților de la Universitatea de Stat din Chișinău. Mai ales că și contextul educațional etno-lingvistic rusesc [40, p.130-140], pe care l-au creat autoritățile de stat și de partid la Universitate, era favorabil și îndemna studenții românofoni să revendice repunerea drepturilor lor naționale într-o școală superioară pretinsă națională. Facultatea de Istorie și Filologie,

⁷ Autoritățile sovietice catalogau acțiunile de rezistență ale studenților de la filologie drept „manifestări naționaliste”.

una dintre facultățile fondatoare a Universității, fiind cea mai mare⁸ și strategică în politica națională a regimului sovietic, era exploatată pe post de subiect de experimentare a strategiilor de deznaționalizare și rusificare, astfel că și peste zece ani de la fondare structura etnică a contingentului de studenți și a corpului didactic era una mult în favoarea elementului alogen-rus importat. În anul 1946, Universitatea de Stat din Chișinău își începuse activitatea cu un contingent alogen în proporție de circa 90 la sută [42, f. 59]. Spre mijlocul anilor '50 numărul studenților înscriși „moldoveni” crescuse ne semnificativ în comparație cu declarațiile autorităților și constituia puțin peste 30 la sută din contingentul studentesc constituit în anii 1955-1958 [43, f. 73-75; 41, f. 10-11] și chiar cu o reducere sub 30% în perioada următoare (1958-1961) [43, f. 3, 73-75; 44, f. 6, 103 verso]. În ceea ce privește structura corpului profesoral – majoritatea cadrelor didactico-științifice ale Universității erau importate din alte orașe universitare și regiuni ale Uniunii Sovietice și, fiind purtătoare de cultură și civilizație sovietică și rusă, asigurau o educație „internaționalistă”, în spiritul politicii naționale sovietice. Cotitatea elementului autohton a rămas de circa 16-18 la sută [45, f. 24 verso, 1-22; 46, f. 20-38] până la fuziunea Institutului Pedagogic din Chișinău cu Universitatea în anul 1960, când ponderea cadrelor didactico-științifice înscrise „moldoveni” s-a ridicat abia până la 27,6 la sută [47, f. 1-32].

Cunoscutul paradox deliberat al politicii naționale a statului sovietic în învățământul superior moldovenesc prin care se declara necesitatea și impetuozitatea creării unui învățământ superior „moldovenesc” și „pentru moldoveni” și practica sovietizării, rusificării și încercării nedisimulate de a remodela conștiința națională a studenților români nu ar fi putut rămâne în afara criticii în contextul liberalizator al „dezghețului” de după moartea lui Stalin. Evenimentele cu caracter anticomunist și antisovietic din Ungaria și Polonia din a doua jumătate a anului 1956, reflectate cu lux de amănunte de posturile de radio Europa Liberă, Vocea Americii și BBC în limbile română și rusă – limbi vorbite în RSS Moldovenească, au impulsivat manifestările opiniilor și atitudinilor critice și contestare la adresa regimului.

Așa precum mai toate sistemele sociale nu pot evita naționalismul [48, p.447], dar nici nu și-l pot manifesta întotdeauna în mod deschis, studenții etnici români, care și-au făcut studiile în anii '50 la Universitatea de Stat din Chișinău, au manifestat permanent o anumită rezistență procesului de sovietizare și deznaționalizare la care erau supuși în „lupta pentru tineri” a sistemului sovietic. Studenții manifestau un fel de rezistență pasivă/non-activă procesului de rusificare și deznaționalizare – fie redactându-și conspectele în limba română cu grafie latină, inscripționând tot felul de lozinci cu caracter național pe copertile caietelor sau lecturând exclusiv și ostentativ literatură românească. Alții, indignați de faptul că „biblioteca universitară este foarte săracă în literatură moldovenească” și că „nu au surse de unde să se pregătească” de ore în măsura în care își doresc, dar mai ales pentru cercetarea științifică, își revendicau dreptul de acces în „dispărțitura de limbă străină” a bibliotecii, unde era depozitată literatura română [35, f. 25], captură de război. Acest gen de manifestări nu era considerat la acel moment periculos de către autorități, mai ales că sovieticii au admis întotdeauna „expresiile naționale” controlate în calitate de supape pentru a asigura stabilitatea regimului. Cu toate acestea, ulterior aceiași regim a făcut referire la aceste manifestări de rezistență pasivă pentru acuzațiile politice.

Primele manifestări ale opiniilor și atitudinilor critice ale studenților usemiști au fost înregistrate chiar într-un protocol al ședinței închise din 4 septembrie 1956 a organizației de partid a Universității. În discuțiile cu privire la atitudinile comunității universitare față de deciziile Congresului al XX-lea referitoare la cultul personalității lui Stalin, unul dintre raportori consemna faptul că în general „în universitatea noastră nu au avut loc manifestări sau discursuri antipartinice”, totuși „studenții au avut niște discuții particulare [antipartinice – *n.n.*]”, fără a oferi detalii despre caracterul acestor „discuții particulare”, și s-a grăbit să anunțe că ele nu au fost decât „niște interpretări greșite determinate de insuficiența educației ideologice” [49, f. 72], invitând totodată comuniștii să intensifice educația politico-ideologică la toate facultățile Universității.

Universitarii au revenit la această problemă la sfârșitul anului 1956, într-o discuție (a câta oară!) asupra „activității politico-educative și culturale a studenților Universității și măsurile de îmbunătățire continuă” la ședința Consiliului Științific al Universității din 1 decembrie 1956, arătându-se impresionați (sau intimidați?) de „creșterea colosală a activismului politic al studenților în ultima vreme” [50, f. 139] și considerând-o drept o „creștere stihinică”. Ei indicau că „[...] nu trebuie să oprim acest activism, dimpotrivă, trebuie să-l canalizăm în direcția corectă, în direcția care ne trebuie nouă” [50, f. 139-140]. Administrația universitară atenționa se-

⁸ În anul de învățământ 1957-1958 la Universitatea de Stat din Moldova erau înmatriculați 1948 de studenți, inclusiv: 561 de studenți la Facultatea de Istorie și Filologie; 502 de studenți la facultatea de Fizică și Matematică; 365 de studenți la Facultatea de Biologie și Pedologie; 296 de studenți la facultatea de Economie și 224 de studenți la Facultatea de Chimie. [41, f. 9]

natorii că „cerințele culturale și politice ale studenților” au crescut și că studenții „[...] își doresc să afle cât mai multe și informații și mai calificate despre orientul mijlociu și apropiat, inclusiv despre situația în Canalul Suez, despre situația țărilor democrațiilor populare și mai ales despre situația din Ungaria, Iugoslavia, Polonia etc. De asemenea ei își doresc să se clarifice în problema cultului personalității. Toate aceste probleme interesează tinerii noștri”. În același timp, universitarii erau avertizați că „vecinii capitaliști încearcă prin toate căile posibile să impună ideologia lor dușmănoasă comunismului în conștiința unei părți a tineretului sovietic, să otrăvească conștiința acestei părți a tinerilor noștri cu otrava unei ideologii reacționare” [50, f. 140]. Conducerea Universității s-a arătat alarmată de „atitudinile nesănătoase” ale unor studenți, care „se prind în undița dușmănoasă, reacționară și anticomunistă a propagandei anticomuniste”, dar fără a oferi exemple, explicații și detalii despre aceste „atitudini”. În spiritul vremii, însă, Consiliul Științific invita personalul științifico-didactic să meargă „în pas cu evenimentele”, să nu rămână „pe dinafară, în coada evenimentelor”, să satisfacă „setea lor [a studenților – n.n.] de cunoaștere” și să lupte „împotriva acestor atitudini nesănătoase [...] cu multă răbdare”, fără a recurge „la metodele administrative, la ordine și ocară” [50, f. 140].

După Congresul al XX-lea al PCUS, studenții, revoluționari din fire, au inițiat acțiuni consonante contextului general de „destindere”, radicalizându-și discursurile. Documentele la care avem acces sunt extrem de lapidar redactate, secretarii ședințelor înregistrând în procesele-verbale doar anumite crâmpie din discursurile vorbitorilor, astfel că este uneori cu neputință o refacere chiar și a numelui complet al studenților⁹ care au inițiat și participat la așa-zisul „răzbel naționalist al studenților filologi”. Coroborarea surselor din fondurile Arhivei Naționale a Republicii Moldova și a celor din fondurile Arhivei Organizațiilor Social-Politice ale Republicii Moldova, pe care ne sprijinim aproape exclusiv prezenta analiză, ne-a permis reconstituirea evenimentelor desfășurate la Facultatea de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Chișinău în anul 1956, catalogate de autoritățile centrale de partid ale RSS Moldovenești drept manifestări ale „dispozițiilor burghezo-naționaliste” și care au avut ecou până după anul 1960, cazurile de „naționalism” studențesc fiind exploatate în calitate de exemplu negativ la mai multe ședințe ale Senatului universitar sau ale adunărilor de partid instituționale și republicane.

Studenții de la filologie au fost de mai multe ori critici față de realitățile didactice (lipsa suporturilor didactice și a literaturii științifice, perioada de studiere și conținuturile unor discipline etc.), față de mediul lingvistic rusesc de la Universitate, față de profesionalismul profesorilor lor și s-au implicat și în dezbaterile științifice, care au caracterizat perioada. În urma analizei documentelor de arhivă am constatat că există o evoluție cronologică și de conținut a „curajului” contestatar al studenților de la filologie de la mijlocul anilor '50. Așa cum am menționat mai sus, spiritul contestatar a fost specific studenților întotdeauna, documentele de arhivă înregistrând episodic și foarte voalat manifestările lor de naționalism, așa cum erau catalogate de alcătuitoarii documentelor respective. Doar că până la mijlocul anilor '50, autorii rapoartelor, notelor informative examinate calificau aceste manifestări drept „eșecuri ale educației politico-ideologice” și încercau să le mușamalizeze și să le explice prin perpetuarea unor „rămășițe ideologice naționale” [51, ff. 20 verso-25] a acestor tineri în școala românească. Faina Cojuhari, membru de partid și conferențiar la catedra de limbă și literatură moldovenească, insista că „[...] nu trebuie să uităm că majoritatea studenților moldoveni îs de pe malul drept al Nistrului, care până în anul 1940 a fost burghez. Și părinții multor dintre acești studenți sunt foștii intelectuali burghezi” [52, f. 9-10].

Începând însă cu anul academic 1956-1957, documentele emise de autoritățile universitare înregistrează o exteriorizare a „nemulțumirilor” naționale ale studenților de la filologia „moldovenească” a Universității de Stat din Moldova. După manifestările curajoase din primăvara anului 1957, „erupțiile” naționaliste ale studenților-filologi de la Universitate au încercat a fi sistate de către autoritățile de partid și cele universitare, prin eliminarea „factorilor perturbatori”, asupra cărora vom reveni. Analiza informațiilor lapidare din fondurile accesibile ale arhivelor din Republica Moldova ne-a determinat să identificăm la filologia Universității de Stat trei generații de studenți consecutive, care s-au interpătruns și influențat, numiți de reprezentanții

⁹ Numele sau prenumele unor studenți, care ulterior au absolvit Universitatea și au fost angajați la edituri sau/și instituții de învățământ sau de cultură din Chișinău și care au lăsat o urmă în știința sau literatura românească din Moldova Sovietică sau/și independentă au putut fi restabilite, inclusiv prin interviuarea unor foști absolvenți ai Universității de Stat din Chișinău. Pentru unii studenți, însă, se va utiliza în acest text doar numele, or prenumele nu s-a putut identifica, mai ales că dosarele lor personale nu s-au păstrat în Arhiva Universității de Stat din Moldova, din motive neidentificate.

puterii „naționaliști”. Fiecare dintre aceste „generații” se deosebea prin amploarea declarațiilor și expresiilor rezistenței lor la procesul de rusificare și deznaționalizare.

Prima generație de contestatari au constituit-o studenții care își urmau studiile în anul terminal la secția de limbă și literatură „moldovenească” a Facultății de Istorie și Filologie și care și-au manifestat public atitudinile față de realitățile sovietice rusificatoare din învățământul superior sovietic în primăvara anului academic 1955-1956. Primele „nemulțumiri” ale studenților filologi au fost identificate și semnalate de către lectorul Ion Osadcenco în martie 1956. Tânărul profesor universitar Ion Osadcenco comunica colegilor de catedră că într-o convorbire personală cu studenții aceștia „au neplăceri că psihologia se citește în limba mold. da seminarile în limba rusă” [53, f. 48]. De asemenea, studenții s-au arătat foarte deranjați de faptul că „nu se citește istoria Moldovei [...]” [53, f. 48]. În martie 1956, studenții-filologi cer autorităților universitare să includă în orarul lecțiilor un curs de Istorie a Moldovei cel puțin la „dispărțitura limba și literatura moldovenească”. Demersul studenților a fost susținut (dar probabil și instigat) de lectorul Vasile Coroban care, informând catedra despre solicitările studenților, invocă propriile argumente în favoarea introducerii unui curs de Istorie a Moldovei. Viitorul critic literar susținea că ajunge în mare dificultate când trebuie să țină cursurile de care este responsabil (Istoria literaturii „moldovenești”, Istoria literaturii române etc.), fiind nevoit să „piardă timpul” explicând studenților probleme de istorie pe care aceștia din urmă nu le cunosc, deoarece această disciplină nu se studia nici în școala generală [36, f. 83 verso]. În spiritul indicațiilor Consiliului Științific al Universității „de a educa și reeduca studenții”, catedra a lut cunoștință de demersul studenților și conferențiarul I.C. Varticean a înaintat o solicitare rectoratului „de a revedea planul de învățământ¹⁰ al secției moldovenești și de a fi introdus cursul de Istorie a Moldovei, pentru că nici în școala medie nu se predă istoria Moldovei¹¹ și noi, când începem să predăm cursurile speciale, ne fură o mulțime din timp necesitatea de a explica anumite momente legate de istoria poporului moldovenesc” [36, f. 58].

Susținerea demersului cu privire la introducerea unui curs de Istorie a Moldovei, susținut de caracterul epocii pe care o trăiau, a stimulat și mai mult curajul contestatar al studenților. Deși în spatele unor pseudonime, studenții-filologi au publicat în decembrie 1956 și în ianuarie 1957 în ziarul republican „Tinerimea Moldovei” două articole în care criticau profesionalismul profesorilor lor de la facultate. Pe lângă unele pretenții față de comportamentul și atitudinea unor profesori, tinerii contestau și conținuturile cursurilor care se predau la filologia „moldovenească”, pe care le considerau insuficiente pentru activitatea profesională. Constatăm că pe lângă exigențele față de caracterul pregătirii profesionale, studenții erau indignați de faptul că deși urmează studii la secția de limbă și literatură „moldovenească”, însă „literatura ca literatură nici nu se prea învață” și că studiază totul „în afară de gramatica limb. mold.” [53, f. 31-32]. Deși în textul protocolului ședinței de catedră în care s-au discutat cele două articole (13.I.1957) se indică asupra implicării studenților-autori într-o controversă dintre lectorii Ion Osadcenco și Vasile Coroban, subtilitățile textelor indică asupra unor revendicări cu caracter național, care au fost determinate, după cum explicau membrii catedrei, prin faptul că „a fost scoasă limba mold. din școlile ruse și în inst. [institute – n.n.], univ. [universitate – n.n.] și alt.”¹² și că „nu se citește istoria Moldovei” [51, f. 22-23]. Autorii celor două articole – studenții Scutelnic și Danul/Danii (numele lor a fost identificat mai târziu, fără a se menționa și prenumele lor), nu erau singuri în demersurile lor. Or, lectorul Elion Trocin, fostul lor coleg, susținea mai târziu că „Elementele naționaliste s-au început din cursul nostru: Savin, Danul, Scutelnic, Ilarciuc și alții” și că „În grupa noastră a fost Savin, care a fost inițiatorul în prigătirea evenimentului extraordinar a lui Scutelnic și Danul”, care „au legătură cu unii scriitori tineri și lucrătorii editurilor, care anul trecut s-au dus la restoran și au cerut „ca masa să fie pregătită ca în vremurile lui Ștefan cel Mare”, ei se numesc „luptătorii renașt. nației” [51, f. 20 verso-21]. Aflăm dintr-un raport al organizației de partid a Universității de Stat din Chișinău că biroul de partid a „soluționat corect problema comportamentul

¹⁰ Este adevărat că planurile de învățământ pentru instituțiile de învățământ superior din toată Uniunea Sovietică erau elaborate de către Ministerul Învățământului Superior al URSS și erau general obligatorii pentru toate școlile superioare. Doar că pentru fiecare specialitate era rezervat un anumit număr de cursuri și ore care rămăneau la altitudinea universităților naționale și/sau regionale și care se predau ținându-se cont de specificul național sau/și regional.

¹¹ Disciplina *Istoria Moldovei* se va introduce ca obiect de studiu în școala generală din RSS Moldovenească începând cu anul de învățământ 1958-1959. Urma să se predea în 1958-1959 în clasa a VIII-a, cu extinderea în anii următori și în clasele a IX-a și a X-a. [54, f. 19].

¹² Prin Hotărârea Consiliului de Miniștri al URSS din 9 mai 1955, elevii școlilor primare, de șapte ani și medii din republicile naționale au fost scutiți de studierea limbii autohtone, dacă aceasta nu era limba lor maternă. Hotărârea s-a extins ulterior și asupra învățământului mediu de specialitate și a celui superior [7, f. 207-208].

nedemn al studenților Danii și Scutelnic”, cei doi fiind exmatriculați în primăvara anului 1957 de la facultate [55, f. 19].

Membrii catedrei au decis să publice programele analitice ale cursurilor de limbă și literatură pentru a demonta acuzațiile studenților-filologi cu privire la calitatea studiilor. Dar faptul că șeful catedrei lingvistul A.T. Borșci insista asupra organizării unor întâlniri cu studenții de la filologie care „încalcă disciplina”, susținând că „nu putem limita educația studenților doar la orele de curs” [53, f. 45], ne determină să tragem concluzia că membrii catedrei de limbă și literatură au „observat tendințele naționale”, așa cum menționa mai târziu Nicolae Corlăteanu [51, f. 21] și conștientizau că fenomenul le scapă de sub control. Deși au cerut rectoratului „să se iei măsuri aspre” și „de izolat pe așa studenți” [51, f. 21-22], soluția organizației de partid și absenteismul administrației Universității i-au determinat pe colaboratorii catedrei de limbă și literatură „moldovenească” să se preocupe ei înșiși de reeducarea studenților și să organizeze întâlniri cu studenții pentru a identifica cauza „nemulțumirilor” lor. Tocmai în cadrul acestor reuniuni educative s-au manifestat studenții din cea de a doua generație de „naționaliști”. Prima „întâlnire”, care urmărea „îmbunătățirea disciplinei și lucrului științific, academic la despărțitura de limbă și literatură”, dar și „citirea referatelor științifice a studenților” a avut loc chiar pe data de 27 martie 1956. După o lungă tiradă de critici privind dezinteresul studenților față de studii și cercetarea științifică și că au fost văzuți în biblioteca Filialei citind „nu ceea ce se recomandă”, protocolul ședinței catedrei înregistrează un început de ofensivă studențească. Mai întâi studenții s-au disculpat prin „lipsa de texte”, „de cărți în limba română”, „lipsa de timp”, că nu li se „citește un curs de Istoria Moldovei” și altele, apoi și-au citit referatele. De fapt, l-a citit doar studentul din anul II Nicolae Bătrânu¹³; or, în comunicarea cu titlul „Chipul lui Ștefan cel Mare în folclorul moldovenesc” studentul „a recurs la interpretări naționaliste și a recitat fragmente antirussești din creația lui Mihai Eminescu” [57, f. 18-20], care au scandalizat membrii catedrei, încât aceștia au trebuit să se retragă într-o ședință închisă. Profesorii de la catedră l-au acuzat pe colegul lor Vasile Coroban, cel care le permitea studenților să utilizeze lucrările din biblioteca Filialei, de faptul că studentul Bătrânu „citește literatură în care războaiele lui Ștefan cel Mare sunt apreciate incorect” [53, f. 47 - 53]¹⁴ și de faptul că stimulează spiritele naționaliste. De fapt, începând din martie 1956, studenții din anul II și III¹⁵ – V. Andronache, Vasile Badiu¹⁶, Nicolae Bătrânu, Ion Ababii¹⁷, Alexandru Tecuci¹⁸, Arhip Cibotaru¹⁹, Sofia Bolduratu²⁰, Liviu Damian²¹ și alții – au început „rebelul naționalist” fățiș, fenomen care a avut ecouri la alte instituții de învățământ din RSS Moldovenească. Astfel, decanul Facultății de Istorie și Filologie a Institu-

¹³ Studentul **Nicolae Bătrânu** (1938-2012) este viitorul publicist, critic literar, de teatru și de film, muzicolog, traducător din Republica Moldova.[56, p. 8].

¹⁴ *Notă:* Probabil, este vorba despre organizația antisovietică „Frontul Renașterii naționale din Basarabia”, liderul căruia Victor Ciocărlan a revenit din exil în 1956 și a încercat să-și refacă relațiile.

¹⁵ *Notă:* Planul de admitere la secția „limbă și literatură moldovenească” era de 25 studenți anual, dar o bună parte a celor admiși abandonau studiile chiar pe parcursul primului an de învățământ, astfel, încât, de exemplu, în anul 1954 au absolvit programul de „limba și literatura moldovenească” doar 17 studenți (34, f. 4). Mai mult, este bine cunoscut faptul că la facultățile de filologie cota-parte a femeilor este mult mai mare decât a bărbaților, studentele antrenându-se mai moderat în activități revendicative. Menționăm că în prezentul studiu indicăm doar numele acelor studenți pe care le-au consemnat autoritățile universitate și de partid în procesele-verbale ale ședințelor în care s-a discutat „comportamentul” lor și am identificat în text numele și prenumele, așa cum au fost înscrise în documentele disponibile din arhive.

¹⁶ Studentul **Vasile Badiu**, născut la 26 septembrie 1933 în s. Măgurele, județul Bălți, este viitorul critic și istoric literar. La absolvirea Facultății de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Moldova în anul 1959, deși fusese unul dintre cei mai buni studenți și, în pofida faptului că, de obicei, asemenea studenți erau recomandați la doctorat și lăsați la catedrele universitare, el este „exilat” prin repartizare în satul Borogani, raionul Cahul, unde va munci în calitate de director de școală timp de cinci ani. Este important că nu și-a părăsit convingerile și va înființa la Borogani un muzeu al satului. În 1964 a fost angajat la Institutul de Limbă și Literatură al Academiei de Științe a RSS Moldovenești în calitate de colaborator științific, unde va munci până la sfârșitul vieții (1994).

¹⁷ Studentul **Ion Ababii** (n. în 1935 sau 1936 – m. ?) are cvâțeva încercări literare fără succes, conform afirmației lui Andrei Strâmbeanu.

¹⁸ Studentul **Alexandru Tecuci**, născut la Văleni, r. Cahul, este viitorul profesor la Universitatea de Stat „B.P. Hasdeu” din Cahul. După facultate a fost angajat la școala-internat din Cahul în calitate de educator și apoi de profesor de limbă și literatură și de director.

¹⁹ Studentul **Arhip Cibotaru** (1935-2010) este viitorul om de cultură, dramaturg, editor și director de revistă, poet, prozator și scriitor român din Republica Moldova.

²⁰ Studenta **Sofia Bolduratu** (n.1939) este viitoarea lectoriță la Universitatea Pedagogică „Ion Creangă”, a publicat circa 50 de lucrări științifice și manuale școlare.

²¹ Studentul **Liviu Damian** (1935-1986) este viitorul eseist, jurnalist, poet, om de cultură, scriitor și traducător român din Republica Moldova, redactor-șef adjunct al revistei „Nistru” (1963-1968) și secretar al comitetului de conducere al Uniunii Scriitorilor din Moldova (1976-1986).

tului Pedagogic din Chișinău, filologul Avraam Penzul, menționa, avertizând-și totodată colegii de catedră, că „Între studenți sunt unele tendinți nesănătoase – am sămțit, că unele înrâuriri sânt venite de la Universitatea de Stat din Chișinău. [...] Cu părere de rău și unii lectori sânt vinoveți într-aiasta” [58, f. 11 verso].

Prin urmare, constatând anumite elemente de continuitate – fapt potrivit aici cu regulile logicii, revendicările cu caracter național ale acestei generații de studenți-filologi au fost mai radicale decât ale predecesorilor lor. Câteva documente de arhivă ne permit să urmărim o evoluție a rezistenței naționale a studenților-filologi de la una cu caracter „local” – exprimată prin atitudini revendicative ale unor drepturi naționale în învățământul superior și cel general, până la un etnonaționalism general care revendica drepturi naționale și era asociat cu poziții antirussești clar exprimate. Totodată, constatăm că rezistența națională a studenților-filologi a fost însoțită și de declarații și luări de poziție cu caracter antisovietic clar.

Așa cum am mai menționat, studenții de la filologia „moldovenească” a Universității de Stat din Chișinău și-au reclamat continuu drepturile naționale, aceasta fiind o trăsătură persistentă a stării lor de spirit. Acest tip de „naționalism” se manifesta uneori destul de pueril: studenții provocau în timpul orelor profesorii prin întrebările malițioase vizavi de conținuturile predate și prin replicile astuțioase față de expresiile nereușite sau stângace ale profesorilor fără de școală românească. De multe ori însă aceste „atacuri puerile” luau forme tranșante și vizau profesionalismul profesorilor, caracterul materiilor pe care le predau, dar și al cercetărilor lor științifice. Spre exemplu, profesorul Varticean se lamenta colegilor că studentul Nicolae Bătrânu „manifestă ironie și sarcasm față de tot ce spunem noi de la catedră” și că studenții, în general, „ne consideră niște nihilisti [...], observând că noi negăm realizările științei burgheze, dar nu creăm nimic nou și important” [53, f. 55 verso]. În aceeași ordine de idei se înscriu și declarațiile studenților despre cercetările istorice din RSS Moldovenească. Autoritățile comuniste îngrădeau în toate modurile posibile accesul studenților la istoria națională – nu se predă niciun curs de istorie națională, biblioteca Universității de Stat avea un fond de carte neimportant și preponderent rusesc și sovietic, încât și studenții se indignau că „[...] noi [Universitatea – *n.n.*] n-avem cărțile toate cele mai prețioase, care sânt din România – nu le găsim, fiindcă cărțile mai bune nu le găsim în biblioteca noastră” [53, f. 107]. Studentul Cibotaru reclama faptul că „Timp de trei ani noi nu putem primi din biblioteca universității literatură necesară, ce nu cerem spun că nu-i [...]. Poate, că și această literatură și este pe polițele bibliotecii, dar nu-i niciun lucrător, care ar cunoaște limba moldovenească, și de câte ori nu te adresezi, ele spun că nu-i” [51, f. 10-11]. Pe deasupra, studenții imputau profesorilor: „Nu ne dați voie să ne folosim de toată literatura Filialei, de știința adevărată [...]”, dar în același timp își încredințau mentorii că „– cine speră să cunoască adevărata știință găsește literatura asta și în afara filialei” [53, f. 71-72], pentru că „[...] ele [cărțile de istorie a Românilor – *n.n.*] pot fi găsite la orișice om întâmplător din orașul Chișinău [...]” [53, f. 107].

Accesul, deși îngrădit, al studenților la operele scriitorilor și la cele ale marilor istorici români, asociat fenomenelor din societate, i-a făcut pe studenți să declare „că toate istoriile unor istorici de până la 1940 sunt adevărate istorii despre români, iar celelalte nu sunt istorie” [53, f. 51 verso]. Evocându-l pe istoricul Nicolae Iorga, studentul Bătrânu chiar susținea că doar „teoriile burgheze sunt științe”, pentru că doar acolo, susține acesta, „[...] – eu văd estetica critică, știință da nu fantazie”, pe când „tot ce spun lectorii de la catedra noastră nu sunt decât presupuneri” [53, f. 56 verso]. Susținând că „[...] „Istoria Moldovei” sub. red. lui Ia. S. Grosul asta nu-i știință da-i fantazie” ei își argumentau opiniile prin faptul că „Grosul despre perioadele antice face un calapod după istoria rusă, dar nu după datele istoriei Moldovei” [53, f. 94], invitând în așa mod istoricii de la Chișinău să scrie o adevărată istorie a Moldovei în baza surselor și a lucrărilor științifice. Nici insistențele profesorilor de a-i obliga pe studenți să accepte scrierea cu grafie chirilică nu aveau întotdeauna succes or, așa cum raporta lectorul Osadenco catedrei de limbă și literatură „moldovenească” în octombrie 1957, „Cu Badiu am pierdut câteva ceasuri și altă dată și la urma urmei a prezentat referatul cu șriftul latin” [61, f. 13].

De asemenea, studenții solicitau profesorilor să revizuiască planurile de învățământ și programele analitice la disciplinele academice prin excluderea „tematicilor străine” literaturii și istoriei române, prin includerea mai multor teme care ar ține de literatura și cultura românească, prin introducerea unor discipline de specialitate și mărirea numărului de ore la unele discipline pe care le considerau importante pentru specialitatea lor. În așa mod, studenții indignați de faptul „[...] că programele [la limba și literatura „moldovenească” – *n.n.*] îs la fel cu programa dispărțiturii ruse”, că *Limba latină* se predă doar două ore pe săptămână, dar „noi avem nevoie de mai multe ceasuri” și, susținuți de doctorandul Anatol Ciobanu care insistă că „Pentru a te specializa la limba moldovenească, trebuie să cunoști bine limba latină, mi se pare că 30 de ceasuri la limba latină [...]” [53, f. 13], le reproșau profesorilor că „[...] – asta nu-i carte. Nu ne comparați cu rușii, noi n-avem comun nimic

cu rușii – de ce cantitatea ceasurilor la limba latină îi asemenea ca și la secția rusă” [53, f. 94]. Pe de altă parte, studenții A. Blanovschii și Dolgaia, exprimând opinia colegilor de facultate după ce au realizat practica pedagogică, criticau procesul de formare profesională și susțineau că „Noi nu prea avem cunoștinți din obiectele după specialitate [...]”, opinând că „trebuie de citit spețcursuri [cursuri speciale – *n.n.*] pe V. Alecsandri, Eminescu, Creangă – și chiar mai multe ceasuri la lit. v. XIX. Un curs de limbă italiană și istoria artelor moldovenești” [53, f. 72].

Conținuturile pseudoștiințifice sau tendențioase asupra cărora insistau unii profesori de asemenea au fost atacate de studenții-filologi: „La lecțiile de „Istoria limbii moldovenești” ne citește numai gramote cu cuvinte slavonești”, susținea studentul Druță despre docentul I.C. Varticean, dar „[...] cursul ista nu ne dă nimic, catedra trebuie sa-i controleze materialul lui I.C. Varticean, ce curs dumnealui ne citește” [53, f. 106]. Deși șeful catedrei, docentul A.T. Borșci, respingea acuzațiile studenților, indicând colegilor de catedră să răspundă la întrebările celor dintâi ceea „ce este necesar și nu ce au citit în publicațiile burgheze din România de până la 1944” [51, f. 20 verso-25], studentul Druță a fost susținut și completat de N. Bătrânu, care confirma că „Multe cuvinte despre numirile funcționarilor și numirea râurilor și familiile și toponimii, chiar numirea râului Siret - I.C.V. nu interpretează drept cuvintele. Eu am adus o pildă, dar în timpul lecției se întâlnesc și mai multe cuvinte neînțeleasă și I.C. nu ne lămurește” [53, f. 107].

Suntem siguri că studenții de la filologia „moldovenească” erau parte a mișcării naționale a intelectualității din RSS Moldovenească de după 1956; or, luările lor de poziție și unele revendicări și acțiuni cu caracter național ale acestora erau consonante celor ale altor intelectuali. Astfel, unii studenții își redactau conspectele în limba română cu grafie latină și, după cum se indigna profesorul I.C. Varticean la ședința catedrei, ei au declarat că „ne strică limba cu caracterele transnistrene” [53, f. 55 verso]. Mai mult, studentul V. Andronache (poate și alții) redacta manifeste și foi volante cu caractere latine de tipul „Jos alfabetul rusesc! Trăiască alfabetul nostru latin!”, pe care le afișa în căminele Universității (poate și în altele), invitând astfel studenții să renunțe la alfabetul chirilic pentru limba română. Tot cu litere latine, susținea Evghenii Postovoi, primul secretar al Comitetului orașenesc Chișinău al PCM și fost ministru al învățământului, în discursul de acuzare a „expresiilor și tendințelor naționaliste din rândul unor intelectuali și studenți” rostit la Plenara a IX-a a CC al PCM din septembrie 1959, studenții distribuiau manifeste cu caracter național, redactau și înscriau pe copertile caietelor și ale cărților lozinci, cum ar fi: „Trăiască națiunea, Domnilor!”, „Trăiască România în hotarele de altădată, jos ocupanții!” și altele [59, f. 115].

Alături de profesorul lor Vasile Coroban care contesta excesele unor „cercetători moldoveni” în elogierea și influența deosebită a culturii și limbii ruse asupra celei românești și care se pronunța deschis pe paginile revistei „Nistru” că „Pușkin nu l-a influențat nici într-un mod pe Mihai Eminescu” și „este foarte riscant să vorbim și despre influența lui Lermontov asupra lui Eminescu” [59, f. 114-115], studenții acuzau încercările unor profesori de la facultate de a înlocui „Eroul imaginat din creația lui V. Alecsandri [...]” cu „Cotovschi al nostru” [53, f. 108]. În alt caz, Vasile Badiu spunea că Teatrul Moldovenesc de Stat de Operă și Balet „A.S. Pușkin” trebuie de să fie redenumit „Caragiale” [60, f. 19]. În alt caz, lectorul Ion Osadcenco povestea colegilor de catedră că studenții au pretenții că unii profesori evită să vorbească că unii istorici și oameni de cultură români au fost împotriva rușilor. Ion Osadcenco spunea că în timp ce încerca să explice studenților că ar trebui să conștientizeze „despre care Rusie vorbeau acei scriitori români, or despre acea Rusie au scris mai mulți și Belinski, și Cernișevski, și Dobroliubov [...]”, studentul Bătrânu îl ironiza și îi „interpreta demagogic” explicațiile [53, f. 55 verso]. Mai mult decât atât, Vasile Badiu, în calitatea lui de corector la gazeta „Кишиневский университет”, a înlocuit termenul „Uniunea RSS” cu „Rosia” într-un articol publicat la 22 noiembrie 1957, care menționa referatul doc. I.C. Varticean „Literatura moldovenească în Uniunea RSS și peste graniță”. Fiind întrebat de I.C. Varticean de ce a făcut această înlocuire, Vasile Badiu a declara că „Eu nu văd deosebire dintre URSS și Rosia” [61, f. 18].

O altă formă de manifestare a rezistenței naționale a studenților față de procesul de rusificare și deznaționalizare era lupta pentru utilizarea limbii române (deși îi ziceau „moldovenească” de cele mai deseori) în procesul didactic, în administrație și în general în comunicare, problemă aflată în raport direct cu selectarea și angajarea cadrelor naționale. Revendicările în acest sens, atât de firești ale studenților, vizau, în primul rând, elaborarea unor resurse educaționale în limba română; or, pretextau aceștia „Noi n-avem manuale de limba latină cu traduceri în limba moldovenească și noi trebuie să ne folosim de dicționarul ruso-moldovenesc și ruso-român. Manualele de limba franceză iarăși și în limba rusă da noi trebuie să răspundem în limba moldo-

venească” [53, f. 106]. La fel, studenții cereau ca disciplinele să li se țină în limba „moldvenească”; or, chiar și „Cursul de „Istoria Moldovei” ni s-a citit jumătate în limba rusă”, reclama studentul V. Țopa la una dintre întâlnirile cu membrii catedrei, care au devenit periodice în anul 1957 [53, f. 72].

Conștientizarea faptului că lipsa resurselor educaționale și a literaturii științifice în limba română, educația în limba rusă, utilizarea terminologiei sovietice rusești produce o rusificare directă a populației, l-a determinat pe studentul L. Damian să se indigneze și să relice profesorilor de la catedra de limbă și literatură că „În apartamentele din centrele raionale și mai sus, nu mai întâlnim moldoveni, dar chiar și în sate noi întâlnim în vorba colhoznicilor „молочная ферма”. La ce vine limba noastră, cu ce terminologie ne îmbogățim limba maternă? Chiar și la ședinți, la conferinți nu mai auzim limba moldovenească” [53, f. 71-72]. Colegul Bolduratu îl susține pe studentul Druță, prevenind auditoriul că rusificarea satului moldovenesc se produce cu concursul conștient al celor „dela conducere, care nu cunosc limba moldovenească, da pe moldoveni care termină îi trimet pela țelină” [53, f. 106]. Totodată, studenții-filologi conștientizau că sunt tratați cu dispreț și că vorbitorilor de limbă română li se inoculează un sentiment de inferioritate, iar „Republica noastră este din țărani, noi floarea naționalității noastre trebuie să învățăm limba rusă, dar întorcându-ne acasă ne-i rușine să vorbim în moldovenească” [53, f. 94].

Alături de colegii săi: L. Damian, Druță, Vasile Bădiu, Bolduratu și alții, unul dintre cei mai intransigenți luptători din această generație – Nicolae Bătrânu – a făcut o pledoarie foarte curajoasă limbii române în cadrul întâlnirilor dintre studenții cu profesorii „dispărțurii limbă și literatură moldovenească” din mai și iunie 1957. Nicolae Bătrânu le-a declarat celor prezenți la ședință că „Noi pierim ca nație!” [53, f. 111] pentru că „avem toate drepturile, dar n-avem voie să ne ducem în instituții, așezăminte și să vorbim limba noastră națională” [53, f. 95], pentru că „[...] în zăua de az noi n-auzim limba moldovenească în așezămintele noastre republicane, oare ce, nouă ne-i rușine să vorbim în limba clasicilor moldoveni?” [53, f. 92-93]. Sfidând autoritățile, studentul Bătrânu declara că „Omul poate să fie în lanțuri și se exprime gândurile sale”, invitând colegii la acțiuni de apărare națională pentru că „În zăua de az trebuie se înlăturăm organele estea, care ne amestică să ne exprimăm gândurile noastre. Înainte de a ne elibera, trebuie se ne apărăm naționalitatea” [53, f. 94]. Studenții evocau în argumentele lor faptele istorice, exemplele domnitorilor care au luptat pentru independența românilor, chiar și în mod indirect alegându-și temele pentru referatele și comunicările științifice. Uneori, studenții îi contraziceau pe profesori chiar cu armele celor din urmă. Astfel, fiind întrebat după prezentarea unui referat de către A.T. Borșci „Cum a fost prețuite K. Marx pe Ștefan cel Mare?”, Nicolae Bătrânu a răspuns cu mândrie că și „K. Marx și F. Engels a spus că toată Europa era ocupată cu lupte între ei, da moldovenii o țară așa înapoiată îi in stare să se lupte cu așa vrăjmaș” [53, f. 551].

Astfel, revendicările și expresiile cu caracter național ale studenților-filologi depășeau cadrul universitar și interesele strict didactico-științifice și studențești, declarațiile cu caracter național și antisovietice ale studenților determinându-l pe profesorul de marxism-leninism P.A. Kovcegov să declare la o adunare de partid că „Este contrarevoluție, tovarăși!” [52, f. 108]. Replica lui Vasile Badiu „A căzut steaua lui Ștefan cel Mare! Cine o va mai ridica?” [53, f. 52] era o provocare și o chemare la acțiuni, iar autoritățile universitare și de partid aveau toate motivele să se alerteze, mai ales că dispozițiile „revoluționare” ale studenților Badiu și Bătrânu nu au rămas singulare și un alt coleg de al lui V. Andronache vorbea „despre tovarășii ruși, care muncesc în Moldova ca despre ocupanți” [523, f. 108], „despre unirea Moldovei cu România” și despre faptul că „Problema Basarabiei încă nu a fost soluționată” [59, f. 115].

Declarațiile, expuse delicat și cu mare subtilitate de studenții din prima generație și care priveau în mod special domeniul studiilor lor universitare și uneori activitățile de cercetare științifică din RSS Moldovenească, au fost preluate de studenții din cea de a doua generație, care le-au conferit amploare și le-au făcut să depășească cadrul „local-universitar”, transformându-l în unul profund românesc, antirusesc și antisovietic. Abordând în mod deschis problema „neamului”, a „cuibului neamului nostru”, a „moșiei strămoșești”, a opririi rusificării limbii române și a revenirii la alfabetul latin, studenții au produs un „război” la Universitate, autoritățile văzându-se nevoite să întreprindă măsuri de contracarare a acestui „cuib de naționalism”, așa cum îl apreciau autoritățile; or, controlul și măsurile educative nu mai erau eficiente la sfârșitul anilor '50, iar exemplul studenților-filologi era preluat și de cei de la alte facultăți ale Universității, dar și de studenții de la alte instituții de învățământ superior. Indignat de faptul că studenții de la Facultatea de Istorie a Institutului Pedagogic din Chișinău „solicită să li se aducă exemple doar din limba moldovenească și nu din limba rusă” și de pretențiile lor că „se vorbește prea mult despre prioritatea limbii ruse și a poporului rus”, Consiliul Științific al Institutului a decis că „Momentele politico-educative trebuie să străbată ca un fir roși toate lecțiile, fiecare seminar” [61, f. 99].

Subtilitățile textelor înregistrate ale protocoalelor ședințelor catedrei de limbă și literatură moldovenească de la Universitate ne determină să concluzionăm că unii membri ai catedrei solidarizau discret cu studenții lor rebeli, chiar dacă pentru protocol trebuiau să-i critice și să încerce să-i facă să gândească „corect”. Fenomenul rezistenței naționale, antisovietic și antirusesc al studenților de la filologie, deși a fost calificat de Plenara a IX-a a CC al PCM din septembrie 1959 (care a pus capăt „dezghețului” intelectual) drept „fapt singular” (deși au fost înregistrate cazuri și la Institutele pedagogice din Chișinău și Bălți, fapt recunoscut chiar de participanții la plenară), membrii de partid, conducători de diferit rang și alți cointeresați au încercat să-l explice, invocând un cumul de cauze, inclusiv educația românească și burgheză a studenților sau/și a părinților lor [52, f. 9-10] și insuficiența vigilență a organelor de partid, prin faptul că „catedra de limbă și literatură moldovenească nu este completată cu cadre titulare” [52, f. 109-110] și prin faptul că organizația de partid a Facultății de Istorie și Filologie „nu a organizat eficient munca de educație politico-ideologică a studenților, dar nici a cadrelor didactice de la această facultate” [55, f. 18-19]. Dar ca „tap ispășitor” al acestui „răzbel” al studenților a fost găsit profesorul Vasile Coroban, care a fost ulterior înlăturat de la catedră, iar numele lui blamat la multitudinea de adunări care i-au discutat cazul [37, p. 9, 284], deși, așa cum menționa Agripina Crăciun, Ministrul Învățământului al RSS Moldovenești „[...] Coroban nu este singurul” [59, f. 179]. În ce privește studenții, fie participanți la „răzbelul naționalist”, fie simpatizanți ai opiniilor celor dintâi, doar studentul Nicolae Bătrânu a fost exmatriculat de la Universitate. Dar deja în toamna anului 1957 biroul organizației de partid a Universității consemnează faptul că „au apărut câțiva care solicită restabilirea lui Bătrânu la universitate” și, deși raportorul se întreabă dacă „Nu este oare prea devreme să abordăm această chestiune?”, membrii biroului admit că Nicolae Bătrânu ar putea fi restabilit la studii doar după ce se va „manifesta mai întâi prin muncă și abia apoi să se examineze posibilitatea restabilirii lui la universitate” [55, f. 18-19]. Ulterior, Nicolae Bătrânu a fost restabilit și a absolvit Facultatea de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Moldova.

Ceilalți studenți și-au continuat studiile și au absolvit aceeași facultate, deși de mai multe ori li s-a imputat că au rămas „nepedepsiți”. P.A. Kovcegov, amintind în Consiliul Științific al Universității despre cazul studentului Andronache, susținea că a rămas nepedepsit pentru manifestările lui naționaliste și că a fost suficient să se scuze „pentru faptul că nu s-a exprimat corect și a fost eliberat”, iar ulterior și-a luat chiar și diplomă de absolvire a Universității [52, f. 108]. Probabil, studenții au fost obligați să se „scuze” pentru a rămâne la facultate; or, peste câțiva ani (1959) profesorul Gheorghii Pelisov, conferențiar la catedra de limbă și literatură rusă, povestea comuniștilor de la Universitate „că studenții Ababii, Andronache și alții au jurat că își vor corecta greșelile lor naționaliste. Noi i-am crezut și le-am dat și diplome de absolvire a universității. Nu demult am discutat cu ei. Din câte am înțeles ei nu s-au dezis, ci dimpotrivă își susțin ideile vechi. Ei vorbesc despre faptul că moldovenii sunt asupriți și oprimați, că interesele moldovenilor sunt ignorate mai ales atunci când se fac promovări și avansări în posturi ș.a.m.d.” [52, f. 109].

Mai mult decât atât, studenții din această generație de studenți-naționaliști au reușit să contamineze și studenții care i-au urmat, cei care, deși mai modești în expresii și manifeste, vor alcătui generația a treia. Sub presiunea „educației politico-ideologice”, pentru că erau supuși acestei spălări de creier chiar din anul întâi de studii, li se amintea, la 1 septembrie anual, cazul studenților V. Andronache, V. Badiu, I. Ababii și alții, „care aveau greșeli politice naționale” și li se cerea „[...] ca mai conștient să cercetați izvoarele literaturii clasice marxiste-leniniste. Noi trebuie să propovăduim nu naționalism da internaționalism” [51, f. 16]. Deși nu au mai fost cazuri de manifestare a aspirațiilor naționale atât de răsunătoare la Universitatea de Stat din Chișinău, studenții de la literele „moldovenești” au mai manifestat atitudini revendicative, încât și în octombrie 1959 (după Plenara a IX-a) profesorul Faina Cojuhari a trebuit din nou să avertizeze membrii catedrei de limbă și literatură că „rămășițele ideologice naționale încă nu sânt lichidate” și că „Noi avem și acum studenți la anul III Codău și Herța, la anul IV Botezatu I. și Eșanu P. și alți. care nu se ocupă la lecții cu ceea ce se petrece la lecție” [51, f. 22]. De această dată însă, membrii catedrei, care au declarat că se vor conduce în activitatea lor de hotărârile Plenarei a IX-a a PC al Moldovei, au anticipat manifestările studenților, invitându-i imediat (24 octombrie 1959) la „convorbire” [51, f. 46], cerându-le studenților să explice cauza absențelor și absenteismului de la orele de curs și supunându-i unei ofensive educative. Dar temele, pe care membrii catedrei le-au indicat studenților pentru tezele lor de diplomă – „Chipul comunistului în literatura moldovenească” și „Prietenia noroadelor Uniunii Sovietice în oglinda literaturii sovietice” [51, f. 49] – ne determină să considerăm că acești studenți erau bănuți nu doar de încălcarea disciplinei.

Plenara a IX-a a CC al PC al Moldovei din septembrie 1959, în consens cu fenomenele unionale, a pus în-ceptutul sfârșitului „libertății” de expresie pe care a întrezărit-o intelectualitatea din Moldova Sovietică la în-

ceputul „dezghețului” hrușciovist. Indicațiile consfățuirii comuniștilor din Moldova Sovietică de a „reacționa operativ și în mod imperios la orice abatere de la principiile ideologice ale marxismului, de a nimici din fașă orice manifestare a naționalismului și de a nu permite nimănui să atenteze la „sfânta sfințelor” societății noastre – prietenia leninistă a popoarelor” [59, f. 224-225], au fost preluate în grabă de autoritățile universitare care, împreună cu cele de partid, au conștientizat că se lovește inevitabil de „legea” lui Tocqueville conform căreia un regim ce întreprinde reforme, chiar și din proprie inițiativă, se pune în pericol, fiindcă rupe echilibrul pe care i se sprijinea până atunci puterea.

Direcțiile în activitatea politico-educativă a Universității de Stat din Moldova au fost stabilite de organizația de partid a Universității la ședința închisă din 2 octombrie 1959. Participanți la această adunare a comuniștilor universitari, Dmitri G. Tcaci, secretar al CC al PC al Moldovei, întreba acuzator: „Unde sunt catedrele de științe sociale, șefii de catedre tovarășii Șemeakov, Kovcegov, Sidorov? Noi am deraiat de pe calea cea dreaptă, manifestăm atitudini liberale față de expresii ale naționalismului. Andronache vorbește despre unirea Moldovei cu România. Trebuie să organizăm în așa mod activitatea politico-educativă încât să nu mai comitem pe viitor asemenea greșeli” [52, f. 109].

Secretarul CC, responsabil de ideologie în RSS Moldovenească, a indicat universitarilor că „[...] toate lecțiile trebuie să fie pătrunse de spiritul marxism-leninismului. Trebuie să consolidați lecțiile politice, să revedeți componența grupului de profesori care le realizează”, le-a solicitat „[...] să aibă rigori serioase în selectarea cadrelor didactico-științifice ale universității. Cadrele didactice care nu corespund cerințelor noastre să fie demisionate. Trebuie să oprim accesul studenților la literatura interzisă”. De asemenea, D.G. Tcaci, în numele partidului, a reiterat că „La Universitatea din Chișinău au dreptul să învețe toți cetățenii URSS. La Universitatea din Chișinău pot veni la studii persoane de la Vladivostok sau invers, persoane din Moldova pot merge la studii în școli superioare din Vladivostok. Problema teritoriilor Moldovei este decisă prin Constituție. Încetați discuțiile despre limbă! Românii au limba română și moldovenii au limba moldovenească !” [52, ff. 109-110]

Decizia adunării de partid a reflectat toate indicațiile secretarului CC al PC al Moldovei, stabilind drept obiectiv primordial al organizației de partid, a celei sindicale și comsomoliste, precum și a tuturor catedrelor universității „educare comunistă a studenților, cercetătorilor, funcționarilor și a tuturor angajaților universității” [52, ff. 112-113] cu „folosirea tuturor formelor de propagandă și orală, și scrisă, și ilustrativă” [52, f. 48].

Acest „rezbel naționalist” al studenților de la filologia Universității de Stat din Chișinău indică asupra faptului că, deși marcată de agasanta educație comunistă (cu metode diferite), intelectualitatea Moldovei Sovietice nu s-a desprins complet de românism și mai ales de valorile naționale românești. Nici nu se putea altfel. Memoria istorică colectivă, dar și apropierea geografică imediată de România au asigurat respingerea „moldovenismului” antiromânesc și chiar dacă au acceptat un anume fel de „moldovenism”, acesta era unul înscris în tiparele lingvistice și culturale ale identității românești. Primul „dezgheț” al regimului, căruia i-a urmat readucerea în manuale și în spațiul public a clasicii literaturii și culturii românești, rabilitarea unor domnitori, scriitori și poeți, a unor simboluri naționale, a stimulat restabilirea unei forme a românismului. Studenții, conștienți de lipsa de legitimitate a „moldovenismului” antiromânesc, au revendicat abandonarea lui și perpetuarea valorilor naționale. Și chiar dacă nu au fost suficient de mulți ca număr sau poate că presiunea lor asupra regimului nu a fost suficientă ca să schimbe esențial lucrurile, la mai bine de trei decenii de la ieșirea simbolică din captivitatea sovietică, acest „rezbel naționalist” al studenților-filologi este cu atât mai important cu cât urmările toxice ale acestui regim nu încetează să se manifeste nici astăzi în societatea Republicii Moldova. Acești studenți, precum și unii profesori care i-au călăuzit, au asigurat perpetuarea românismului în Basarabia comunistă și renașterea națională de după mijlocul anilor '80. Iar în prologul capitolului care s-a numit RSS Moldovenească (1991), românii din Basarabia au putut să-l dezmintă pe George Orwell și să-l încheie cu „Nu. Noi nu l-am iubit pe Fratele cel Mare”.

Referințe:

1. АКСЮТИН, Ю.В. *Хрущевская оттепель и общественные настроения в СССР в 1953-1964 гг.* Москва, Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010, с.81-89. ISBN 978-5-8243-1397-0
2. *Dicționarul comunismului*/Stephanie Courtois (coord.). Iași: Polirom, 2008, p.214-221. ISBN 978-973-46-1102-7
3. АРТИУКОВ, А.П. Процесс «Мягкой» десталинизации в СССР в 1953-1956 гг. В: *Известия Самарского научного центра Российской академии наук*, 2015, том 17, №3-2, с.435-438. [accesat: 03.05.2020]. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/protsess-myagkoy-destalinizatsii-v-sssr-v-1953-1956-gg>

4. COJOCARU, G.E. „Dezghețul” lui N. Hrușciov și problema Basarabiei. Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun, 2014. ISBN 978-606-537-188-0
5. ПОПОВ, Д.С. *Погружение в виртуальность. Трансформации российской интеллигенции рубежа XX—XXI веков.* Москва. Сообщество профессиональных социологов, 2009.
6. *Достижения Советской власти за 40 лет в цифрах (Статистический сборник).* Москва: Государственное статистическое издательство, 1957.
7. Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), Fond (F.) 2848, inventar (inv.) 2, dosar (d.) 242, fila (f.) 21-23.
8. ANRM, F. 2848, inv. 2, d. 242.
9. ANRM, F. 1961, inv. 1, d. 180.
10. ANRM (Filiala Tiraspol), F. 225, inv. 1, d. 204.
11. ANRM, F. 3146, inv. 1, d. 160.
12. ANRM, F. R-1933, inv. 2, d. 321.
13. ANRM, F. 3059, inv. 1, d. 220.
14. ANRM, F. 3050, inv. 1a, d. 19.
15. ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 216.
16. ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 176.
17. ANRM, F. 1961, inv. 1, d. 256.
18. ANRM, F. 1961, inv. 1, d. 175.
19. ANRM (Filiala Tiraspol), F. 225, inv. 1, d. 244.
20. ANRM, F. 3143, inv.1, d. 147.
21. ANRM, F. 3050, inv.1, d. 290.
22. ANRM, F. 3186, inv.1, d. 241.
23. ȘEVČENCO, R. *Viața politică în RSS Moldovenească (1944-1961).* Chișinău: Pontos, 2007. ISBN 978-9975-102-44-5
24. NEGRU, Gh. *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească.* Chișinău: Prut Internațional, 2000. ISBN 9975-69-100-5
25. NEGURĂ, P. *Nici eroi, nici trădători. Scriitorii molodveni și puterea sovietică în epoca stalinistă.* Chișinău: Cartier, 2014. ISBN 978-9975-79-903-4
26. BAHNARU, V. *Calvarul limbii române în timpul dominației sovietice (studiu și documente de arhivă).* Chișinău: s.n., 2015. ISBN 978-9975-3250-4-2
27. ROTARU, L. „Eu îs de părere că ființază o sângură limbă!”: controverse lingvistice la Institutul Pedagogic din Chișinău. În: *Tyrageția* s.n., 2020, vol.XIV, nr.2.
28. ȘEVČENCO, R. Relațiile internaționale ale RSS Moldovenești (1953-1955). În: *Studia Universitatis. Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova*, 2011, nr.4(44), p.83-86. ISSN 1811-2668
29. ȘEVČENCO, R. Relațiile moldo-române în perioada sovietică: anul 1956. În: *Studia Universitatis. Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova*, 2011, nr.10(50), p.166-169. ISSN 1811-2668
30. ANRM, F.3186, inv. 1, d. 262, ff. 95-96.
31. Сталинец. Орган партбюро, ректората, комитета ЛКСММ, месткома и профкома Кишиневского Государственного Комитета, 1956, № 3 (179), f. 12.
32. ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 183.
33. ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 305.
34. ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 176.
35. ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 135.
36. ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 231.
37. *Vasile Coroban: un arbitru într-o lume a arbitrarului.* / Coord. M. Cimpoi. Chișinău: Știința, 2010. ISBN 9789975672269
38. ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 289.
39. *Panorama comunismului în Moldova Sovietică. Context, surse, interpretări* / Coord. Liliana Corobca. Iași: Polirom, 2019. ISBN: 978-973-46-7846-4
40. ROTARU, L. Construcția națională și socială a corpului studentesc postbelic al Universității de Stat din Moldova. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2018, nr.4(114), p.130-140. ISSN 1811-2668
41. ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 289.
42. ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 10.
43. ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 237.
44. ANMR, F. 3186, inv. 1, d. 369.
45. ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 310.
46. ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 320.
47. ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 346.
48. ЧЕШКО, С. Роль этнонационализма в развале СССР. В: *Трагедия великой державы: национальный вопрос и распад Советского Союза: сборник.* Москва: Социально-политическая мысль, 2005. ISBN 5-902168-41-4

49. Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova (AOSPRM), Fond (F.) 276, inventar (inv.) 127, dosar (d.) 18, fila (f.) 72.
50. ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 244.
51. ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 333.
52. AOSPRM, F. 276, inv. 127, d. 21.
53. ANRM, F. 3186, inv. 1, d. 259.
54. ANRM, F. 2991, inv. 1, d. 155.
55. AOSPRM, F. 276, inv. 127, d. 20.
56. GHEORGHÎĂ, E. Nea Nae și mizeria națională: [In Memoriam Nicolae Bătrânu (1938-2012)]. În: *Literatura și arta*, 2012, 21 iunie, p.8.
57. AOSPRM, F. 51, inv. 17, d. 297.
58. ANRM, F. 1961, inv. 1, d. 155.
59. AOSPRM, F. 51, inv. 19, d. 13.
60. AOSPRM, F. 51, inv. 17, d. 297.
61. ANRM, F. 1961, inv. 1, d. 285.

Date despre autor:

Liliana ROTARU, doctor în istorie, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: lilianaefrim@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3051-5721

Prezentat la 12.05.2020